

KRİZ DERİNLEŞİYOR, ÖNLEMLER YETERSİZ (42)¹

Mustafa Sönmez²

Özet

Dünya ekonomisindeki görece canlanma eğilimlerine karşın, Türkiye ve birkaç çevre ülke, kendi iç koşullarından kaynaklanan bir krizi yaşıyorlar. Özellikle Arjantin ve Türkiye, dünyadaki genel toparlanma eğilimlerinin aksine, ayrılarak ağır bir kriz tüneline girmiş bulunuyorlar.

Türkiye ekonomisindeki krizin önümüzdeki aylarda daha belirginlik kazanması ve yüksek enflasyon, ekonomik daralmaya yüksek işsizliğin de eşlik etmesi bekleniyor. Bu durum, yani ekonomik küçülmeye rağmen enflasyonun gerilememesi, stagflasyon denilen yapışkan bir krize dönüşüyor ve baş edilmesi daha zor bir durumu beraberinde getiriyor.

8 Ekim’de açıklanan IMF Ekim 2018 raporunda Türkiye ile ilgili yer alan öngörülerin çoğu, AKP rejimince açıklanan Yeni Ekonomik Program (OVP) hedeflerinden ayrışıyor. IMF, Türkiye’nin krize girdiğini ifade ederken, 2019 için büyüme oranını yüzde 0,4’e kadar daraltıyor.

IMF’nin dolarla ifade edilmiş 2019 milli geliri 641 milyar dolara, kişi başı gelir de 7 bin 615 dolara kadar inmektedir. Oysa YEP, 2019 kişi başına gelirini 9 bin 647 dolar olarak öngörmektedir. Aradaki fark kişi başına 2 bin doların üzerindedir.

Özetle, kriz gerçeği ile yüzleşmekten ve teşhisi doğru yapmaktan uzak duran AKP rejiminin tahminleri, IMF’nin tespit ve teşhislerinden ciddi ölçüde ayrışmaktadır.

Türkiye ekonomisi yükselmiş döviz fiyatları ile dövize yönelişin önünü kesmeyi de amaçlayan yükselen TL faizlerinin arasına sıkıştı. Her tür mal ve hizmet üreticisi firma açısından hem döviz fiyatları hem banka kredi faizleri büyük maliyet artışlarına yol açtı. Artan maliyetler fiyatlara yansıtılınca Üretici Fiyat Endeksi Eylül ayında yüzde 46 gibi ürkütücü boyutlara ulaştı. En yüksek fiyat artışı gerçekleştiren rafine petrol ürünleri alt dalında fiyatlar yüzde 131 arttı. Yine dünya metal fiyatlarındaki artıştan ve yine TL’deki hızlı değer kaybından etkilenen ana metal (yüzde 77,4) ve kimyasal ürünlerde (yüzde 66) çok sansasyonel, yüksek fiyat artışları gerçekleşmiştir. Üretiminde ithal girdi, ara malı oranının yıllar içinde yüzde 70-80’lere ulaştığı beyaz eşya, elektronik, otomotiv sektörlerinde, TL’deki değer kaybı ile birlikte ya da dövizin fiyatının sert atışı ile birlikte maliyet artışları da tırmanmış ve yıllık yüzde 54’e yaklaşmıştır.

Yüksek enflasyonla beraber sanayi üretimindeki daralma, hatta küçülmenin öncü göstergeleri ortaya çıkmaya başladı. Bunlardan en önemlisi İstanbul Sanayi Odası için üretilen Satınalma Yöneticileri Endeksleri (Purchasing Managers’ Indices - PMI), önemli bir gerilemeye işaret etti. Öyle ki gerileme, 2009 krizindeki değere kadar geriledi.

Yüksek enflasyon, başta ücretliler olmak üzere emeği ile geçinen tüm kesimleri, uzun yıllardır yaşamadıkları bir reel gelir kaybına uğrattı. Yıl sonuna doğru yüzde 30-35 aralığında kesinleşmesi beklenen tüketici enflasyonuna karşılık asgari ücretin geçen yıl ancak yüzde 14 artırılmış olması, asgari ücretin alım gücünün önemli ölçüde aşındırıldığını ortaya koyuyor. Asgari ücretin göstere özelliği dikkate alındığında, yapılacak yeni ayarlama enflasyon oranından ne kadar uzak kalırsa, genel ücret-maaş düzeyinin de o kadar gerileyeceği ve toplumda yeni bir görece yoksullaşma süreci yaşanacağı açıkça görülüyor. 19 milyon ücretliyi ilgilendiren bu durum ayrıca sayıları 10 milyonu bulan emeklileri de kapsıyor.

Yüksek enflasyonun yarattığı yoksullaşmaya ek olarak, krizi aşmak üzere kamu kaynaklarının firmalara can simidi olarak kullanılmasına ya da kamuda tasarruf adına kısıtlamalara gidilmesi, toplumun yararlandığı eğitim, sağlık, sosyal yardım hizmetlerinin de azalması demek. Bu da dolaylı bir yoksullaşmanın kapısının açılması anlamına geliyor. Bütün bunların üstüne yükselen işsizlik, artan işten çıkarmaların birçok hane halkını mutlak yoksulluğa sürükleyeceği, hele ki toplamda 325 milyar TL’ye ulaşan ihtiyaç ve kredi kartı borçlusu haneleri alabildiğine zorlayacağı bilinmektedir.

Bütün bu kriz yıkımına karşı, emek kesimlerinin dayanışması, krizin yükünün emek sınıflarına yıkılmaması için etkili mücadele araçları, etkili yollar bulması gerekiyor.

¹ Dergimiz için özetlenen Sanayinin Sorunları ve Analizleri 42’nin tam metnine www.mmo.org.tr/yayinlar/ adresinden ulaşabilirsiniz.

² İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi, artan bir hızla kriz tüneline yol alıyor. Hem tüketici hem sanayici yani üretici enflasyonu gerilemeden artıyor, hem de mal ve hizmet üretiminde hızlı bir durgunluk, ardından küçülme gözleniyor. Bunun önümüzdeki aylarda daha belirginlik kazanması ve yüksek enflasyon, ekonomik daralmaya yüksek işsizliğin de eşlik etmesi bekleniyor. Bu durum, yani ekonomik küçülmeye rağmen enflasyonun gerilememesi, stagflasyon denilen yapışkan bir krize dönüşüyor, baş edilmesi daha zor bir durumu beraberinde getiriyor.

Dünya ekonomisindeki görece canlanma eğilimlerine karşın, Türkiye ve birkaç çevre ülke, kendi iç koşullarından kaynaklanan bir krizi yaşıyorlar. Özellikle Arjantin ve Türkiye, dünyadaki genel toparlanma eğilimlerinin aksine, ayrı ayrı ağır bir kriz tüneline girmiş bulunuyorlar.

IMF'nin Ekim 2018 Dünya Görünüm Raporu'na göre, dünya ekonomisi 2018'de yüzde 3,7 büyüyecek ve bu tempo 2019'da da sürecek. Merkez ülkelerde 2019'da yüzde 2,1 oranında büyüme beklenirken ABD'deki büyümenin yüzde 2,5'u bulması tahmin ediliyor.

IMF, yükselen-çevre ülkelerde 2019'da yüzde 4,7 büyüme öngörürken Asya çevre ülkelerindeki büyümenin yüzde 6,3'e kadar çıkabileceğini belirtiyor.

IMF'ye göre, yükselen-çevre ülkelerden Brezilya'da büyüme yüzde 2,4'e çıkarken G. Afrika'da yüzde 1,4'e inmesi tahmin ediliyor.

IMF, Türkiye ile Arjantin'i, krizi yaşıyan ya da krize giriş yapan ülkeler olarak tanımlıyor. Arjantin'in

2019'da da yüzde 1,6 oranında daha küçülmesi beklenirken Türkiye'nin 2018 büyüme oranını yüzde 3,5'ta kalacağı, 2019'da ise yüzde 0,4 büyümeye ineceği tahmin ediliyor. Bu da Türkiye'nin 2018'in son çeyreği ile 2019'un en az ilk yarısında küçülme yaşaması, yani en az 3 çeyreği krizde geçireceği tahminini içeriyor.

Dünya ekonomisinden ayrı ayrı krizdeki ülkeler kümesine girenlerden Arjantin, IMF ile yaptığı stand-by anlaşması ile krizden çıkarken Türkiye'de AKP rejimi, hem krizle yüzleşmekten kaçıyor hem de özellikle 31 Mart 2019 yerel seçimlerini dikkate alarak bir IMF çağrısı yapmaktan şimdilik uzak duruyor.

Ne var ki, bu kaçış, krizin toplumsal maliyetlerini her geçen gün daha da büyütüyor. Türkiye ekonomisi yüksek döviz fiyatları ve yüksek TL faizleri arasına sıkışırken, artan dövizin kamçılıdığı maliyet enflasyonu, birçok dengeyi birden bozuyor ve Türkiye ekonomisindeki belirsizlikleri artırıyor. Özellikle dış kaynak girişine artan ölçüde bağımlı hale getirilmiş bulunan Türkiye ekonomisinde, artan belirsizlikler, dış kaynak girişini caydırarak krizin ömrünü de belirsizleştiriyor.

YEP (OVP) HEDEFLERİ VE IMF TAHMİNLERİ

Türkiye'nin yasalar gereği Mayıs ayı sonuna kadar hazırlanması gereken ve temel ekonomik politikaları, yol haritasını, büyüklükleri kapsayan Orta Vadeli Programı (OVP) ancak Eylül sonlarına doğru açıklanabildi, OVP'nin lansmanı da yeni bir isim ile "Yeni Ekonomik Program" (YEP) olarak yapıldı.

YEP'ten umulan ne zamandır özellikle yabancı para piyasalarını iş-

tahlandırarak bir "hikâye" başarısı göstermesiydi. Başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın damadı olan Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak olmak üzere rejim yetkilileri ekonomide yaşanan kasvetli havanın OVP'nin açıklanmasıyla dağılacakını vurguluyorlardı. 3 Ağustos'ta NTV yayınında "Eylül ayında program açıklandığında bugüne kadarki OVP'lerin hiçbirine benzemeyen bir dönüşümü görecek herkes" diyen Bakan Albayrak "yeni hikâye" ile ilgili beklentileri de yükseltiyordu.

Genelde Başkent Ankara'da açıklanan OVP bu kez İstanbul'da, yani paranın başkentinde açıklanırken hedef kitlesi de daha çok iç ve dış yatırımcıydı.

YEP'in özellikle içinden geçilmekte olan darboğazla ilgili teşhisleri merakla bekleniyordu. Cumhurbaşkanı Erdoğan yaşanan darboğazın kriz olarak nitelenmesine oldukça karşı. YEP'te ise sorunlar daha çok "dışsal faktörler" ile açıklanıyor ve "Mevcut Siyasi ve Ekonomik Durum" başlığı altında şöyle deniliyor: "Gezi olayları ile başlayan, 17-25 Aralık 2013 yargı darbesi ve 15 Temmuz 2016 menfur darbe girişimleri ile devam eden dönemde gerçekleştirilen dört seçim ve bir referandum ile ülkenin siyasal istikrarı güçlendirilmiş, demokrasinin sağlıklı işleyişi güvence altına alınmıştır. Ancak bu sürecin ülke ekonomisine olumsuz etkileri olmuştur."

YEP'ye göre Suriye riski, Fed faiz artışı, özellikle de "ABD yönetiminin Türkiye ekonomisini ve Türk Lirası'nı doğrudan hedef alması" sermaye akışlarını yavaşlattı, risk primini yükseltti, bu da faiz ve döviz hızla tırmandırdı.

AKP rejimini yakından analiz edenler için bu teşhisler şaşırtıcı değil. Kendisinde hiçbir hata ve eksik görmemek AKP'nin temel niteliği sayılır. Bundan dolayı da hiçbir AKP'li bakan veya üst düzey bürokratin istifası bugüne kadar söz konusu olmamıştır. Olan bütün negatif şeyler, "dışsal"dır, saldırdır ve AKP olanların sadece mağdurudur.

Teşhis böyle olunca önümüzdeki yıllara ilişkin onarım ve hedeflerde de tutarlılık ve gerçekçilik payı azalıyor.

Nitekim konulan hedeflere bakıldığında gerçekçi tek hedef görülüyor, o da 2018 enflasyonunun yüzde 21'e yakın gerçekleşeceği öngörüsü. İzleyen yıllarda ise enflasyonda hızlı bir gerileme bekleniyor. Büyüme beklentisi 2018 için yüzde 3,8 iken, 2019'da görece gerilese de yüzde 2,3'ten aşağı olmayacak ve takip eden yıllarda önce yüzde 3,5'e, sonra yüzde 5'e çıkacak.

YEP nasıl gerçekleştirileceği bilinmeden dolar kurunu da örtülü bir şekilde 2018 ortalaması olarak 4,90 TL varsaydı. YEP açıklamasının yapıldığı saatlerde dolar fiyatı 6 TL'nin üstünde seyrediyordu. Ancak YEP'e göre 2019'da ortalama dolar kuru 5,60 TL, 2020'de ise 6 TL olarak gerçekleşecek.

Bakan Albayrak'ın açıkladığı hedefler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) aynı gün açıkladığı Dünya Raporu'nda Türkiye'ye ait tahminlerle de uyuşmadı. OECD 2018 ve 2019 için büyüme tahminlerini aşağı çekerken Türkiye için tahminlerde de keskin düşüslere gitti. OECD Türkiye için 2018 yılı büyüme tahminini yüzde 5,1'den yüzde 3,2'ye, 2019 yılı için ise yüzde

4,9'dan yüzde 0,5'e çekti. Kuruluş raporunda, Türkiye'nin isminin sık sık krizde ve IMF gözetiminde olan Arjantin ile anılması ayrıca dikkat çekti.

YEP hedeflerine IMF'nin tepkisi ayrıca merak edilirken IMF, Ekim 2018 raporunda, YEP'nin hedeflerinden bir hayli ayrışan bir tablo sergiledi.

IMF, özünde YEP'de içerilmiş olan kemer sıkıcı politikalara ters bir görüş belirtmemekle beraber, "kriz" in adını net olarak koymaktadır. IMF'nin Ekim 2018 raporunda Türkiye'de sert döviz kuru hareketleri yaşanırken enflasyon beklentilerini kırmak için para politikalarını sıkıştırılması gerektiği ifade ediliyor. Banka ve şirket bilançolarındaki bozulmanın altı çizilerek banka denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kriz yönetimi çerçevesinde geliştirilmesi öneriliyor. Bu ifadeyle Türkiye'nin bir ekonomik kriz yaşadığını IMF de telaffuz etmiş oluyor. IMF, Türkiye'nin 2019 büyümesinin yüzde 0,4'le sınırlı kalacağını öngörüyor. Bu tahmin, 2018'in son çeyreği ile 2019'un üçüncü çeyreği arasında ekonominin yüzde 1 ile 2 aralığında küçüleceği demek, aynı zamanda.

IMF Ekim raporu, 2017'de 851 milyar dolar olarak gerçekleşen Türkiye milli gelirinin 2018'de, hızlı TL kaybıyla ve yaşanması muhtemel düşük büyüme sonucu 714 milyar dolara ineceğini tahmin etmektedir. Aynı miktar, YEP'de 763 milyar dolardır ve 49 milyar dolarlık fark vardır. Ama esas farklılaşma, 2019 içindir. 2019'da YEP, yüzde 2,3 büyüme umarken IMF, yılın tamamında büyümenin yüzde 0,4'te kalacağını tahmin etmektedir. Bu, bazı çeyrek-

lerde küçülme yaşanacağı, dolayısıyla krizin birkaç çeyrek süreceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle de IMF'nin dolarla ifade edilmiş 2019 milli geliri 641 milyar dolara, kişi başı gelir de 7 bin 615 dolara kadar inmektedir. Oysa YEP, 2019 kişi başına gelirini 9 bin 647 dolar olarak öngörmektedir. Aradaki fark kişi başına 2 bin doların üzerindedir.

Özetle, kriz gerçeği ile yüzleşmekten ve teşhisi doğru yapmaktan uzak duran AKP rejiminin tahminleri, IMF'nin tesbit ve teşhislerinden ciddi ölçüde ayrışmaktadır. IMF verilerini daha çok dikkate alan uluslararası fon piyasaları, Türkiye'nin önemli bir kriz tüneline girdiğini IMF'den de teyit etmektedirler. Ayrıca Fitch, S&P, Moody's gibi uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye ile ilgili raporları da IMF teşhisleri ve öngörülleri ile çakışmakta, bu durumda AKP, krizle yüzleşmekten kaçınarak daha çok güven kaybetmekte ve muhtaç olduğu yabancı dış kaynakları çekememektedir.

YÜKSEK DÖVİZ-YÜKSEK FAİZ MENGENESİ

AKP rejiminin yanlış ekonomi politikaları, yönelişleriyle beraber, Türkiye'ye dış sermaye girişleri de hızla azaldı ve Ağustos ayında, sermaye çıkışı tavan yaptı. Mayıs ve Haziran aylarında yaklaşık 5 milyar dolara ulaşan dış sermaye çıkışı, Temmuz'daki görece bir düzelmeye ardından Ağustos'ta rekor boyutta çıkış gösterdi. Ağustos'ta yaşanan 14,3 milyar dolarlık çıkışta özellikle mevduat biçiminde giriş yapmış dış kaynağın sert bir çıkış yaptığı ödemeler dengesinden anlaşılmaktadır. Bu sert çıkışın da etkisiyle bu ay içinde dolar/TL 7 TL'nin üstünde seyrettiği zamanlar da oldu.

Dış finans kaynaklarının Türkiye'ye güvenlerinin azalmasının yanında, içerdeki ekonomik aktörlerin kendilerini hem yükselen enflasyona hem de ABD ile yaşanan gerilimin arkasından gelebilecek olumsuzluklara karşı savunmak üzere, TL'den uzaklaşarak dövize yönelmeleri sonucu, döviz fiyatları Ağustos ayında tavan yaptı. Eylül ayında, TL faizlerinin artırılması operasyonuna rağmen dövizde önemli gerilemeler görülmedi. Bu durum Ekim ayının ilk yarısında da ABD ile gerilimlerin yumuşamasına rağmen pek azalmadı.

Böylece Türkiye ekonomisi yükselmiş döviz fiyatları ile, dövize yönelişin önünü kesmeyi de amaçlayan yükselen TL faizlerinin arasına sıkıştı.

Aylık ortalamalar üstünden gidilirse, Nisan ayında 4 TL dolayında olan dolar fiyatı, erken seçim ortamına girişin de etkisiyle 4,4-4,6 TL bandında Haziran'ı geride bıraktı. Ama asıl sıçrama Ağustos'ta yaşandı ve ABD ile yaşanan gerilimlerin de etkisiyle dolar fiyatı aylık ortalaması 5,7 TL'ye kadar çıktı. Bu yükseliş, Eylül'de sürerken Merkez Bankası'nın TL faizlerini artırma konusundaki tereddütleri, daha doğrusu Saray'dan onay alamaması, dolar fiyatını bazı günler 7 TL'nin de üstüne çıkardı. Ancak 14 Eylül'de TL faizlerini 625 baz puan artırabilen Merkez Bankası, böylece gösterge faizini yüzde 24'e taşıyabilirdi. Ancak, TL faizini cazip kılma iddiasındaki bu operasyona rağmen, dövizden uzaklaşıp TL'ye yönelmede fazla bir adım atılmadı. Dolar fiyatı 6 TL'nin çevresinde dalgalandı. Ekim ayı ilk yarısında da ortalama 6 TL'nin altına düşmedi. Önemli bir gerilim ögesi olarak takdim edilen ABD'li rahip

Brunson'un saliverilmesi bile dolar fiyatında beklenen sert düşüşleri getirmede. Çünkü, döviz açığı olan firmaların en küçük düşüşleri fırsat bilip döviz satın aldıkları, bu talebin de beraberinde döviz fiyatlarını yeniden yükselttikleri biliniyor.

Yükseltilen TL faizleri ve yüksek seyreden döviz fiyatları, firmaların kararlarını olumsuz etkiledi. Dövizdeki yüksek seyir, ithalatın azalmasına yol açarken ciddi üretim düşüşleri, yatırım niyetlerinin askıya alınması, dolayısıyla milli gelirden üçüncü çeyrekte başlayan bir daralmayı da beraberinde getirdi. Bankalar, kredilerini geri toplamada zorluklar yaşarken sermaye eksiklerini takviye etmek için TL mevduatlara yüzde 30'lara varan yıllık faizler verirken kredi faizleri yüzde 35'lerin üzerine çıktı.

YÜKSEK MALİYETLER, YÜKSEK SANAYİCİ FİYATLARI (ÜFE)

Her tür mal ve hizmet üreticisi firma açısından hem döviz fiyatları hem banka kredi faizleri büyük maliyet artışlarına yol açtı. Artan maliyetler fiyatlara yansıtılınca Üretici Fiyat Endeksi Eylül ayında yıllık yüzde 46 gibi ürkütücü boyutlara ulaştı. 2017 yılı Eylül ayında sadece yüzde 0,24 artan üretici fiyatları, 2018 Eylül ayında yüzde 11'e yakın artış gösterdi ve 9 ayda fiyat artışı yüzde 39'a yaklaştı.

Daha çok da döviz fiyatlarındaki sert artışlar sonucu, hızlanan sanayici üretici fiyatlarının böylece 12 aylık artışı yüzde 46'nın üzerine çıktı. 2017'nin Eylül ayında 12 aylık artışın yüzde 16,3 olduğu anımsandığında, 2018'de çok sert üretici fiyat artışları yaşandığı söylenebilir. Bu artışlarda

dünya enerji fiyatlarının yanında bazı dünya emtia fiyatlarında yükselişin de etkisi olduğunu eklemek gerekir.

Döviz fiyatı ile ÜFE arasındaki ilişki, yıllara göre bir analizde net olarak görünmektedir. Dövizin ucuz ve dış finansmanın kolay olduğu 2003-2008 döneminde dolar/TL'de artış yerine yer yer ucuzlama yaşanırken, ithalata dayalı sanayinin fiyat artışları da çok düşük seyrediyor, yıllık yüzde 8-9'u aşmayan ÜFE artışları görülüyordu.

Doların değer kazandığı, dış finansmanın pahalandığı 2014 sonrasında dolar/TL'deki tırmanış, ithalatın maliyetine, dolayısıyla ithalata dayalı sanayinin ürün fiyatlarına da doğrudan yansdı.

Hem dünya ham petrol ve öteki emtia fiyatlarındaki artış eğilimi, hem de döviz fiyatlarındaki iniş eğiliminin pek gözlenmemesi, üretici fiyatlarının önümüzdeki aylarda artma eğilimi içinde olabileceği ve 2018 sonu ÜFE'nin yüzde 50-60 arasında gerçekleşeceği öne sürülebilir.

Ağırlıklı ithalata bağımlı olan, bazıları doğrudan ithal edilerek piyasaya verilen sanayi ürünlerinde fiyat artışlarının doğrudan döviz fiyatlarındaki sert artıştan kaynaklandığı çok açıktır. Sanayici fiyatlarındaki artışlar ana sanayi grupları optiğinden analiz edildiğinde, hem Eylül hem de yıllık bazda en yüksek fiyat artışının enerji ürünlerinde olduğu görülmektedir. Enerji ürünlerinin fiyatları Eylül'de yüzde 25,5 oranında artarken 12 aylık, ya da yıllık artış yüzde 78'i geçmiştir.

Yine, ağırlıklı ithalatla sağlanan gelirlerle dönen ara malı ve sermaye malı sektörlerinde fiyatlardaki yıllık

artışların sırasıyla yüzde 52 ve yüzde 46'ya yaklaştığı gözlenmektedir.

Ara mallar grubu fiyat artışında demir-çelik, plastik, tekstil, temel kimyasallar ve kâğıt ürünleri; sermaye mallarındaki fiyat artışında ise motorlu kara taşıtları ve aksesuarları ile metal yapı ürünleri öne çıkmıştır. Fiyatlar, dayanıklı tüketim mallarında mobilya ve ev aletleri, dayanıksız tüketim mallarında ise gıda ve tekstil ürünleri öncülüğünde yükselmiştir.

Sanayinin omurgasını oluşturan imalat sanayisi ve alt dallarındaki yıllık fiyat artışları analiz edildiğinde, imalat sanayisinde ortalama artışların yüzde 44,8 olmasına karşın, en yüksek fiyat artışı gerçekleştiren rafine petrol ürünleri alt dalında fiyatların yüzde 131 arttığı dikkat çekmektedir. Bu daldaki yıllık artış 2017'deyüzde 42'ye yakındı. Dünya petrol fiyatlarındaki artışın yanı sıra TL'deki hızlı değer kaybı, rafine petrol ürünlerinin fiyatlarını hızla artırmıştır.

Yine dünya metal fiyatlarındaki artıştan ve yine TL'deki hızlı değer kaybindan etkilenen ana metal (yüzde 77,4) ve kimyasal ürünlerde (yüzde 66) çok sansasyonel, yüksek fiyat artışları gerçekleşmiştir.

Aynı şekilde üretiminde ithal girdi, ara malı oranının yıllar içinde yüzde 70-80'lere ulaştığı beyaz eşya, elektronik, otomotiv sektörlerinde, TL'deki değer kaybı ile birlikte ya da dövizin fiyatının sert atışı ile birlikte maliyet artışları da tırmanmış ve yılı yüzde 54'e yaklaşmıştır.

Aynı şey kağıt, kağıt ürünleri, kauçuk ve plastikte de yaşanmış, yıllık yüzde 50'ye yaklaşan fiyat artışları bu sektörlerde gözlenmiştir. Tekstil ürünleri, basım ve kayıt, elektrikli

teçhizat sanayilerinde de fiyat artışları, ÜFE ortalamasının 2-3 puan üstünde, imalat sanayii ortalamasının 4-5 puan üstünde gerçekleşmiştir.

İmalat sanayisinde en az yıllık artışlar ise ithalata bağımlılığı düşük gıda, giyim, deri, tütün ve içecek sektörlerinde gözlenmiş ve bu alt dallarda yıllık artışlar yüzde 28 ile yüzde 18 arasında değişmiştir.

TÜKETİCİ FİYATLARINA GEÇİRGENLİK

Sanayici-üretici fiyatları kaynaklı maliyet baskıları, tüketici fiyatları üzerinde güçlenerek sürüyor. Bu, önümüzdeki aylarda da devam edecek denebilir. Eylül ayında tüketici fiyatları yüzde 6,3 oranında arttı ve yıllık enflasyon 6,6 puan yükselerek yüzde 24,5'u buldu.

2017'nin Eylül ayında 12 aylık tüketici fiyatı sadece yüzde 11,2 olduğu anımsanırsa, 2018'de Türkiye'nin sert bir enflasyon belasına yakalandığı daha iyi anlaşılabilir.

Mevsimsellikten arındırılmış verilerle çekirdek enflasyon göstergelerinin üç aylık ortalamaları incelendiğinde, enflasyonun ana eğiliminde oldukça sert bir bozulma gözleniyor. Bu gelişmede temel mal grubu belirleyici.

Temel mal grubu yıllık enflasyonu Eylül ayında 11,9 puanlık yüksek bir artışla yüzde 35,1'e ulaştı. Bu dönemde yıllık enflasyon döviz kuru gelişmelerine duyarlılığı yüksek olan dayanıklı ve diğer temel mallarda oldukça belirgin olmak üzere tüm alt gruplarda yükseldi ve genele yayılan fiyat artışları hızlanarak devam etti. Dayanıklı mal grubu fiyatları Eylül ayında beyaz eşya (yüzde 17,72), otomobil (yüzde 13,90) ve mobilya (yüzde 9,91) öncülü-

ğünde yüzde 12,93 oranında arttı. Diğer temel mallardaki aylık fiyat artışında ise konutun bakım-onarımına yönelik malzemeler, kişisel bakım ürünleri, ev tekstili, temizlik malzemeleri, araç yedek parçaları, küçük ev aletleri gibi ürünler öne çıktı. Eylül ayında giyim ve ayakkabı grubunda fiyat artışları mevsim ortalamalarının üzerinde gerçekleşti. Özetle, döviz kuru gelişmeleri temel mal grubu enflasyonunun yukarı yönlü seyrinde ana belirleyici olmaya devam ederken, Eylül ayı itibarıyla yıllık tüketici enflasyonuna en yüksek katkı 9,70 puan ile bu gruptan geldi.

Tüketicinin kullandığı enerji fiyatları, Eylül ayında yüzde 6,05 oranında arttı ama izleyen aylarda daha hızlı artışlar görülecek. Akaryakıt fiyatları Ağustos ayında yapılan ÖTV düzenlemesinin sarkan etkilerine bağlı olarak yüzde 5,6 oranında yükselirken, elektrik ve doğalgaza yapılan zamların yanı sıra katı yakıt fiyatlarında da yüksek bir artış izlendi. Bu gelişmelerle birlikte, enerji grubunda yıllık enflasyon 5,7 puan artarak yüzde 27 olarak gerçekleşti.

Gıda enflasyonu ise yapısal özelliğini koruyor. Gıda ve alkolsüz içecekler yıllık enflasyonu Eylül ayında yaklaşık 8 puan arttı ve yüzde 27,7'yi buldu. Bu dönemde hem işlenmemiş hem de işlenmiş gıda ürünlerindeki fiyat artış eğilimi hızlandı. İşlenmemiş gıda grubunda taze meyve-sebze fiyatları bir önceki aya göre yüksek bir oranda artarken, diğer işlenmemiş gıda grubunda süt, kırmızı et, kuruyemiş ve pirinç fiyat artışları öne çıktı. İşlenmiş gıda fiyatları ise bu dönemde yüzde 6,42 ile endeks tarihinin en yüksek artışını kaydetti. Bu grupta ekmek ve ta-

hıllar, katı-sıvı yağlar, süt ürünleri ve konservelerde daha belirgin olmak üzere alt kalemler genelinde sert fiyat artışları izlendi. Bu gelişmede döviz kuru gelişmelerinin yanı sıra temel girdi (un, süt vb.) maliyetlerindeki artışlar etkili oldu. Bu gelişmelerle taze meyve ve sebze dışı gıda grubunda yıllık enflasyon belirgin bir artışla yüzde 22,24'e ulaştı.

SANAYİDE BÜYÜK GERİLEME

Yüksek enflasyonla beraber sanayi üretimindeki daralma, hatta küçülmenin öncü göstergeleri ortaya çıkmaya başladı. Bunlardan en önemlisi İstanbul Sanayi Odası için üretilen Satınalma Yöneticileri Endeksleri (Purchasing Managers' Indices - PMI), önemli bir gerilemeye işaret etti. Öyle ki gerileme, 2009 krizindeki değere kadar ulaştı.

Markit Economics tarafından oluşturulan Satınalma Yöneticileri Endeksleri (PMI), verileri imalat sektörünün faaliyet koşullarında yavaşlamanın sürdüğüne işaret ediyor. Şirketlerin istihdam ve satın alma faaliyetlerini azaltmasıyla üretim ve yeni siparişlerde yavaşlama devam etti. Döviz fiyatındaki hızlı artışın yüksek enflasyonu beslediği belirtilirken girdi temininde zorluklar yaşandığına işaret edildi.

İstanbul Sanayi Odası Türkiye İmalat Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI), imalat sanayinin kaydettiği performansı sergilemek amacıyla tasarlanmış tek rakamlı, bileşik performans göstergesidir. Manşet gösterge; yeni siparişler, fabrika çıkışları, istihdam, tedarikçilerin teslim süresi ve satın alma stokları gibi göstergelerden elde edilmektedir. 50 değerinin üzerinde ölçülen tüm

rakamlar sektörde genel anlamda iyileşmeye işaret ederken 50'nin altı, bozulmayı simgelemektedir.

Nisan'dan itibaren 50'nin altına düşen endeks, Temmuz'da görece iyileşse de Ağustos'ta tekrar 46,4'e indi, Eylül'de daha da kötüleşerek 42,7'ye kadar geriledi ve üst üste altıncı ay olacak şekilde eşik değer 50'nin altında gerçekleşti. Faaliyet koşulları küresel krizle birlikte yaşanan ve Mart 2009'dan beri gözlenen en zayıf düzeye geriledi.

Mevcut zorlu faaliyet koşullarının endeksteki son durumda etkili olduğu belirtilirken hem üretim hem de yeni siparişlerin Eylül ayında da yavaşlamaya devam ettiği bildirildi. PMI verilerine göre, yeni ihracat siparişleri son Temmuz-Eylül döneminde ilk kez olacak şekilde hız kaybetti. Ancak Türk Lirası'ndaki zayıflamanın ihracatı bir miktar desteklemesiyle birlikte yeni ihracat siparişlerindeki yavaşlama toplam siparişlerdekine kıyasla çok daha düşük düzeyde gerçekleşti.

Üretimdeki yavaşlama firmaların istihdam ve satın alma faaliyetlerini azaltmasına neden oldu. İstihdam düzeyi üst üste ikinci ay olacak şekilde geriledi.

BATIK KREDİLER, ZOMBI ŞİRKETLER

Yüksek döviz ve yükseltelen TL faizler arasına sıkışan firmalar, hızlı düşen iç talep sonrasında gemilerini yüzdürmekte büyük zorluklar yaşıyorlar. Dönemin moda kavramı konkordato oldu. İrili ufaklı birçok şirketin mahkemelerden, hacizlerin yolunu kesmek için konkordato kararları aldıkları ve şirketlerine komiser atanmasını sağladıkları biliniyor.

Ödenemeyen kredilerin "yüzdürülmesi" en önemli meselelerden biri haline geldi. Kredi borcunu ödeyemeyen ayakta gibi görünüp özünde içi çürümüş "Zombi Şirketlerin" tahsili gecikmiş zombi kredileri hızla artıyor. Bir yandan da şirketleri yüzdürebilmek için, sorunu biraz ertelemekten başka bir işe yaramayan kararlar alınıyor.

2017'de ekonomiyi referandum öncesi canlı tutmak saikiyle başvuru dopinglerin başlıcasını oluşturan Kredi Garanti Fonu KGF kredilerini kullananlara borçlarını erteleme imkanı getirildi. KGF'nin sağladığı teminatlarla kullanılan 250 milyar liralık kredi geri dönüşte zorluklar yaşıyor. Bu kredileri kullanan işletmelerin birçoğu kredi borçlarını ödeyemez durumda. 162 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Kredi Garanti Fonu (KGF) kapsamında kullanılmış olan kredilerin bankalar tarafından yeniden "yapılandırılması" zorunlu hale getirildi.

KGF kapsamında kullanılan işletme kredileri için maksimum 5 yıl olan vadenin 8 yıla, yatırım kredileri için en çok 10 yıl olan vadelerin ise 13 yıla kadar yeniden yapılandırılarak uzatılması sağlanmış oldu. Ayrıca, yeniden yapılandırılacak olan bu kredilerin ödemesiz süresinin de 12 aya kadar uzatılması mümkün kılındı.

Bu düzenleme ile birlikte bankaların tahsil etme olanağı kalmamış kredileri kullanan firmaları "yüzdürme" denenecek. Bankalar bu kredilere karşılık ayırmak zorunda kalmayacak ve bilançoları da bu krediler açısından sorunsuz görünecektir.

KGF kredileri dışında kalan ve 15 milyon liraya kadar borcu olup da

takibe düşmemiş veya yeniden yapılandırılmamış olan krediler için de bankalara tavsiye kararı bildirildi. Türkiye Bankalar Birliği'nin tavsiye kararına göre ödemeye sıkışan şirketler vadesi Nisan 2019'a kadar bitecek kredilerini, 6 ayı ana para ödemesiz şekilde 2 yıla kadar vadeliendirebilecekler. Tabii bu "yüzdürme" fırsatı, bankaların olur vermesiyle mümkün olacak. Karar tavsiye niteliğinde ama örtülü biçimde bankalar baskı altına alınıyor. Söz konusu küçük kredilerin toplamı ise yaklaşık 400 milyar lirayı buluyor.

Bu ve belki gündeme sokulacak yeni düzenlemelerle bankaların alacaklarının tahsilatının ertelenmesi, kaynak ihtiyacını artıracak. Bankalar şimdiden yeni kredi vermede isteksizler. Yaklaşık altı ayın sonunda şirketlerden borcunu ödeyemeyecek olanlar çıkarsa, bankalar zarar yazacak ve karşılık ayıracak. Bu da bankaların sermaye artırmak zorunda kalmaları demek. Bu kaynak ya yeni ortak bulunarak ya da el değiştirmelerle, hatta devletin bankalara ortak edilmesi gibi çözüm seçeneklerini de içerebilir. Böylece reel sektörün krizi, finans sektörüne bulaşmaya başlamakta, buna da devlet müdahalesi gerekli olmakta ve kamu maliyesi de usulca batağa sürüklenmektedir.

GELİR UÇURUMU BÜYÜYOR

Türkiye, düşme eğilimi göstermeyen yüksek, yapışkan bir enflasyonu, 15 yıl aradan sonra tekrar yaşamaya başladı. Bu olumsuzluğa, ekonomide hızlı daralma eşlik ediyor. Daralma ile birlikte işsizlikteki tırmanış

da sürüyor. Stagflasyon olarak adlandırılan bu enflasyon içinde daralma tarzındaki krizin yarattığı hasar daha büyük olduğu gibi, aşılması da güç görünüyor.

AKP rejimi, ekonomide olduğu kadar iç siyasette ve dış politikada yarattığı güvensizliğin de etkisiyle, gerekli dış kaynak girişini sağlamıyor, gelmiş görünen dış kaynaklar da hızla çıkış gösteriyor. Bu durum, dövizin hızla fiyatlanmasını getirirken, onu dengelemek üzere yükseltile TL faizleri, ekonomiyi her geçen ay daha fazla mengeneğe sıkıştırıyor, firmalar bu duruma uyumda zorlanırken iflaslar, konkordatolar biçiminde piyasaya havlu atma hızlanıyor. Reel sektördeki yaprak dökümü ve sarsılmanın yakın zamanda finans sistemini içine alması kaçınılmaz görünüyor.

Geçmiş deneyimler, böyle zamanlarda piyasadan bulunamayan dış kaynağın IMF'den istendiğini ve acı reçete uygulamak şartı ile IMF anlaşması yapıldığını göstermektedir. AKP rejiminin Mart 2019'da yapılacak yerel seçimleri de düşünerek böyle bir prestij kaybını ertelemek ve seçimler sonrasında IMF görüşmelerine başlaması muhtemel görünüyor. O zamana kadar kamu kaynaklarını kullanmayı, firmaların yükünü bankalara yaymaya zorlayarak zaman kazanmaya çalışmak, AKP rejiminin ana planı gibi görünüyor. Bu da krizin daha da derinleşmesinden ve faturasının ağırlaştırılmasından başka bir şey değil. Kaldı ki, IMF'ye anlaşma teklifinin IMF tarafından kabulü de kesin değil. IMF'nin böyle bir konu gündeme gelirse ABD'nin rızasını almadan bir stand-by anlaşmasına yaklaşmayacağı biliniyor.

Yüksek enflasyon, başta ücretliler olmak üzere emeği ile geçinen tüm kesimleri, uzun yıllardır yaşamadıkları bir reel gelir kaybına uğrattı. Yıl sonuna doğru yüzde 30-35 aralığında kesinleşmesi beklenen tüketici enflasyonuna karşılık asgari ücretin geçen yıl ancak yüzde 14 artırılmış olması, asgari ücretin alım gücünün önemli ölçüde aşındırıldığını ortaya koyuyor. Asgari ücretin gösterge özelliği dikkate alındığında, yapılacak yeni ayarlama enflasyon oranından ne kadar uzak kalırsa, genel ücret-maaş düzeyinin de o kadar gerileyeceği ve toplumda yeni bir görelî yoksullaşma süreci yaşanacağı açıkça görülüyor. 19 milyon ücretliyi ilgilendiren bu durum ayrıca sayıları 10 milyonu bulan emeklileri de kapsıyor.

Yüksek enflasyonun yarattığı yoksullaşmaya ek olarak, krizi aşmak üzere kamu kaynaklarının firmalara can simidi olarak kullanılması ya da kamuda tasarruf adına kısıtlamalara gidilmesi, toplumun yararlandığı eğitim, sağlık, sosyal yardım hizmetlerinin de azalması demek. Bu da dolaylı bir yoksullaşmanın kapısının açılması demek. Bütün bunların üstüne yükselen işsizlik, artan işten çıkarmaların birçok hane halkını mutlak yoksulluğa sürükleyeceği, hele ki toplamda 325 milyar TL'ye ulaşan ihtiyaç ve kredi kartı borçlusu haneleri alabildiğine zorlayacağı bilinmektedir.

Bütün bu kriz yıkımına karşı, emek kesimlerinin dayanışması, krizin yükünün emek sınıflarına yıkılmaması için etkili mücadele araçları, etkili yollar bulması gerekiyor. ◀◀